

ВІЙСЬКОВЕ СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

СТАСЮК Надія Андріївна - аспірант кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

<https://orcid.org/0000-0003-2514-154X>

УДК 341.4; 343.3/.7

DOI 10.32782/EP.2022.2.12

У статті було з'ясовано проблеми правового регулювання щодо вчинення сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України. Проаналізовано ст.ст. 433, 438 Кримінального кодексу України, що дало змогу зробити висновок про необхідність конкретизації складу злочину військового сексуального насильства, вчиненого в умовах воєнних дій (за допомогою окремих статей та внесення змін до сучасних). Також зазначено, що ці статті є занадто широкими за змістом та не враховують ступінь тяжкості злочину, не відповідають принципам кваліфікації та принципам права загалом, а його правотворча конструкція не відповідає основним правилам юридичної техніки. Проаналізовано ст. 442 Кримінального кодексу України, що дозволило виявити невідповідність її міжнародним нормам, зокрема в частині використання поняття «тяжкі тілесні ушкодження», що є значно вужчим за своїм змістом, аніж поняття «серйозні тілесні ушкодження», що використовується у міжнародному праві.

З'ясовано, що до основних недоліків юридичної техніки закону про кримінальну відповідальність належать порушення логіки викладення правових норм у законі та дефекти, пов'язані з термінологією закону про кримінальну відповідальність. Аналізуються такі поняття, як «сексуальне насильство», «згвалтування», «гендерне насильство», встановлюється їх зміст. Зроблено висновок, що поняття «гендерно-зумовлене насильство» («гендерне насильство»), «сексуальне насильство» та «згвалтування» (зокрема, й понят-

тя «військового гендерно-зумовленого насильства», «військового сексуального насильства» та «військового згвалтування», що вчинені в умовах воєнних дій на території України) співвідносяться як загальне і спеціальне, ціле і частина.

Проаналізовано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689, з'ясовано його недоліки. Наголошено на необхідності формулювання поняття «сексуальне насильство».

У статті зазначено, що потрібно підвищити рівень інформування громадян, особливо жертв сексуальних злочинів, щодо особливостей фіксування доказів та загалом необхідних правових кроків у разі вчинення злочину щодо них військовими. Зауважено, що варто максимально зменшити необхідну доказову базу щодо вчиненого сексуального насильства, обмежившись свідками та фото, відеофіксацією; ці положення необхідно чітко визначити і зафіксувати у правовому акті. Наголошено на важливості проведення системного навчання для уповноважених органів щодо правил втілення у життя норм, що стосуються військових злочинів та злочинів проти людства, у тому числі й норм, що стосуються вчинення військового сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України.

Ключові слова: гендерне насильство, сексуальне насильство, згвалтування, воєнні злочини, злочини проти людства, злочини геноциду.

Постановка проблеми

Воєнні злочини на території України набули небачених масштабів, зокрема вбивства, катування, зґвалтування цивільного населення тощо. Немає ніякого оправдання таким діями російських загарбників, водночас, постає й необхідність у юридизації цього питання, з'ясуванні найнагальніших питань.

Застосування сексуального насильства в умовах воєнних дій переслідується у судовому порядку як одне з найсерйозніших порушень міжнародного права, за скоєння якого немає амністії. На жаль, вітчизняне законодавство щодо вчинення цих злочинів не врегульовано в достатній мірі. Це є серйозним недоопрацюванням правотворця, тим більше, зважаючи на його актуальність у зв'язку з воєнним конфліктом із росією, що тримає з 2014 року.

Нагальність розгляду цього питання зумовлена й повномасштабною російсько-українською війною, що розпочалася 24 лютого 2022 року, що, зокрема, призвела до великої кількості сексуального насильства, що вчиняються російськими військовими. Так, днями Офіс генерального прокурора України повідомив про висунення першої підозри у порушенні законів та звичаїв війни російському військовослужбовцю через зґвалтування жінки на Київщині. Про випадки зґвалтувань з боку російських військових на території України говорять і правозахисники [21], їх є чимало.

Проблемою є не лише дефективне правове регулювання, але й відсутність розуміння ключових понять – «гендерно обумовлене насильство» («гендерне насильство»), «сексуальне насильство», «зґвалтування» та їх розмежування між собою. Більше того, до прикладу, поняття сексуального насильства (як і зґвалтування, гендерно обумовленого насильства тощо), пов'язаного з конфліктом, набагато ширше, ніж поняття сексуального насильства, взагалі, що, відповідно, вимагає різної кримінальної кваліфікації та, зокрема, юридичної відповідальності.

Дискусійним є й питання доказової бази щодо сексуального насильства в умовах воєнних дій, адже на окупованих територіях

зібрати всі необхідні докази щодо вчинення таких злочинів є дуже складно, подекуди – майже неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Війна росії та України не є новою темою для обговорення, зокрема щодо вчинення військового сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України. До науковців, які здійснювали вивчення цієї тематики, належать: Т. Азаренко, А. Альохін, Л. Божко, О. Власюк, В. Горбуліна, І. Грицай, К. Данченко, М. Желтуха, С. Кириченко, А. Кориневич, К. Левченко, Е. Лібанова, О. Ляшенко, Л. Наливайко, О. Суслова, Г. Шаульська, М. Шаульський, О. Юшкевич, Н. Яковлева, Т. Ярмошук та ін. Водночас, залишається низка невирішених питань, що стосуються досліджуваної тематики.

Метою дослідження є з'ясування правових особливостей військового сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України, зокрема в частині особливостей та недоліків правового регулювання, формулювання шляхів усунення цих недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основою ефективного правового регулювання є система впорядкованих та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які можна застосувати на практиці, при цьому вони повинні бути однозначними та не суперечити міжнародним нормам (які держава імплементувала) та принципам права. До такого нормативно-правового комплексу, який у тій чи іншій мірі врегульовує питання військового сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України належать: Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України та Цивільний процесуальний кодекс України, закони України (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тим-

часово окупованій території України», Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» та ін.), підзаконні нормативно-правові акти України (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» та ін.) та міжнародні акти.

Україна підписала низку міжнародних документів, що стосуються питання військового сексуального насильства в умовах воєнних дій, зокрема: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст.ст. 7, 9, 10), Конвенція про права дитини, Конвенція Ради Європи про захист прав та основоположних свобод людини (1950 р.), Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми (СЕТ197), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (СЕТ201) [26] та ін.

Водночас, у такому вигляді як ці правові акти існують в Україні сьогодні, є недостатнім для утвердження принципів права, зокрема принципу справедливості та ефективності. Як обґрунтовано зазначають Г. Шаульська та М. Шаульський, – «починаючи з 2014 року (з початком збройного конфлікту на Сході країни), Україна зіткнулась з новими соціальними явищами, які суттєво ускладнили та поглибили означену проблематику» [20, с. 324].

Адже жоден з вищезазначених правових актів, зокрема й імplementованих міжнародних документів, не складає, навіть у своїй сукупності, повної та такої необхідної

основи для ефективного регулювання питання військового насильства в умовах воєнних дій на території України¹. Після внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України, зокрема, за допомогою ратифікації Римського статуту, такі дефекти правового регулювання можуть бути ліквідовані.

Отже, необхідно детальніше розглянути питання недоліків правового регулювання. По-перше, підписавши Римський статут два десятки років тому, Україна, станом на 2022 рік, не ратифікувала його, керуючись висновком Конституційного Суду України, прийнятим 11 липня 2001 року, про те, що Римський статут може бути ратифікований лише після внесення змін до Конституції України [1, с. 16]. У цьому документі сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом, становить одну із складових таких міжнародних злочинів, як воєнні злочини, злочини проти людяності або злочин геноциду, чого немає у Кримінальному кодексі України. Натомість наш правозастосувач переважно керується нормами ст. 433 Кримінального кодексу України («Насильство над населенням у районі воєнних дій») або ст. 438 Кримінального кодексу України («Порушення законів та звичаїв війни») [12].

Проаналізувавши ці статті, можна дійти висновку, що вітчизняне законодавство потребує конкретизації складу злочину військового сексуального насильства, вчиненого в умовах воєнних дій (за допомогою окремих статей та внесення змін до сучасних). Перш за все, ці статті є занадто широкими за змістом та не враховують ступінь

¹ Так, у Стратегії запобігання та протидії сексуальному насильству розробленою за підтримки структури Організації Об'єднаних націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) в Україні та Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні за погодженням з Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Міністерством закордонних справ та Міністерством юстиції України зазначається, що національне законодавство та юридична практика стосовно кримінального переслідування сексуального насильства обмежені та неповністю узгоджені з міжнародними стандартами та практикою.

тяжкості злочину. Окрім того, кваліфікація за ст. 433 або ст. 438 Кримінального кодексу України у випадку вчинення військового сексуального насильства в умовах воєнних дій як мінімум не відповідає принципам кваліфікації, більше того не узгоджується з принципами права, зокрема з принципом справедливості покарання, а його правотворча конструкція не відповідає основним правилам юридичної техніки.

Зокрема, санкції аналізованих статей Кримінального кодексу України не відповідають принципу справедливого покарання, оскільки покарання за його вчинення, встановлене у ст.ст. 433, 438 Кримінального кодексу України, є зам'яким. Щодо принципів кваліфікації, то у нашому випадку порушуються принципи об'єктивності, точності, індивідуальності та повноти, тобто більшість із принципів, що не може не викликати питання їх легітимного характеру.

Щодо родового об'єкта, то як уже зазначалося, сексуальне насильство може вчинятися як метод геноциду, може бути злочинном проти людяності та воєнним злочином, отож, й намір суб'єкта злочину різниться, як і тяжкість правопорушення та наслідки злочину. Відповідно – склад злочину і санкція статті мають відрізнитися.

У статті 442 Кримінального кодексу України встановлюється відповідальність і за злочин геноциду. Він визначається як «діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу» [12]. Варто погодитися із М. Желтухою, що в цьому випадку положення статті значною мірою звужують зміст діянь, за які встановлюється відповідальність у міжнародному кримінальному праві. Більше того, поняття національного кримінального права «тяжкі тілесні ушкодження» є значно вужчим за своїм змістом, аніж поняття «серйозні тілесні ушкоджен-

ня», що використовується у міжнародному праві. Останнє, зокрема, включає форми сексуального насильства, які досягають мінімального порогу серйозності, щоб становити порушення положень Женевських конвенцій 1949 року та Додаткового протоколу I. Відповідно, стаття 442 не включає всіх форм сексуального насильства, що можуть бути проявами геноциду [9].

Стосовно юридичної техніки як ще одного недоліку правового регулювання питання військового сексуального насильства, то здебільшого йдеться про порушення логіки викладення правових норм у законі та дефекти, пов'язані з термінологією закону про кримінальну відповідальність. Так, значення юридичних термінів відіграє важливу роль в ефективному правозастосуванні – правотворець вкладає в певне поняття зміст явища, що допомагає правозастосувачу втілити цю норму у життя, інакше, якщо цей припис буде суперечливим, то його будуть тлумачити неправильно, неправильно застосовувати або ж взагалі не застосовуватимуть. Якщо, до прикладу, у кримінальному законодавстві використовується термін «сексуальне насильство», «зґвалтування» та ін., вони повинні й законодавчо тлумачитися. Це допоможе у їх розумінні та розмежуванні із суміжними поняттями (до прикладу, з насильством, гендерно-зумовленим насильством (гендерне насильство)).

Основним родовим поняттям в аналізованому ланцюгу є поняття «насильство». Як зазначає К. Данченко, насильство – це будь-які умисні дії однієї людини по відношенню до іншої, якщо ці дії порушують права й свободи людини, наносять їй фізичну, моральну чи психічну шкоду [5, с. 292].

У програмах розвитку, зокрема Фонду народонаселення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), використовується наступне визначення, яке може бути застосоване в українських умовах: гендерне насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок і жертвами якого переважно є жінки. Однак помилково застосовувати термін «гендерне насильство» тільки як насильство щодо жінок, хоча потрібно враховувати, що переважна більшість випадків насильства вчиняється саме по відношен-

ню до них [22, с. 199]. Гендерно зумовлене насильство базується на соціально приписаних (тобто гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками» [11]. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі [10, с. 18].

Отож, одним із видів гендерного насильства є сексуальне насильство, що є вужчим поняттям. Сексуальне насильство називають «найбільш прямим та небезпечним типом гендерно-зумовленого насильства, що здійснюється в надзвичайних ситуаціях» [15].

Розуміння ж сексуального насильства в міжнародному праві захисту прав людини є широким і передбачає різні його форми та прояви. Загалом їх можна звести до кількох: сексуальне насильство – статеві дії, спроба вступити в статевий акт, небажані коментарі сексуального характеру, сексуальні домагання або інші дії проти сексуальності особи з використанням примусу будь-якою особою, незалежно від її ставлення до жертви, у будь-яких умовах, але не обмежуючись домом та роботою (Всесвітня організація охорони здоров'я) [25]; до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, відносять інциденти або моделі сексуального насильства, які мають прямий чи непрямий зв'язок із конфліктом (часовий, географічний та/або причинно-наслідковий). Серед них: зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-яка інша форма сексуального насильства подібної тяжкості щодо жінок, чоловіків, дівчат або хлопців, яке містить у собі тактику війни або інструменти політичного залякування (Управління Верховного комісара ООН з прав людини) [18]. Цей перелік не є вичерпним і тому відкритий для інтерпретації². До інших форм сексуального насильства порівняної тяжкості відносять також примусове оголення

та мастурбацію [27]; зловживання неспроможністю жертви дати справжню згоду – наприклад, якщо жертвою є дитина або особа, яка фізично або психічно не здатна погодитися – також є формою примусу [15, с. 18]; військове сексуальне насильство, вчинене в умовах воєнних дій, може бути використане як тактика війни: залякати, підкорити, принизити, насильно переселити членів громади чи етнічних груп. До цього злочину часто вдаються сторони конфлікту, можуть здійснювати офіційні військові формування, добробати, партизани, бойовики, миротворчі місії [17].

Відповідно до статті 153 Кримінального кодексу України сексуальне насильство – це «кримінальне правопорушення, яке полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, таким чином основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення буде виступати статева свобода чи статева недоторканість особи» [12]. Отож, законодавець суттєво звузив це поняття, воно також не узгоджується із розумінням його у міжнародних документах. Водночас, як уже зазначалося, військове сексуальне насильство в умовах воєнних дій в Україні кваліфікується за ст.ст. 433, 438 або 442 Кримінального кодексу України, тому доцільно ввести поняття, яке буде приведене у відповідність з міжнародними стандартами, саме в контексті вчинення військового сексуального насильства.

Однією з найпоширеніших форм сексуального насильства є зґвалтування.

Нещодавно законодавче визначення поняття «зґвалтування» було уніфіковано з міжнародними стандартами. Це сталося після того, як Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок зробив Україні зауваження щодо недоліків відповідної статті Кримінального кодексу України і рекомендував розширити визначення зґвалтування [3, с. 33]. Отож, відповідно до ст. 152 Кримінального кодексу України, зґвалтування – це «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи

² Більш детально форми сексуального насильства описані у Додатку 1, переліку складових злочину сексуального насильства, наведених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи» [12].

Таким чином, визначення поняття «зґвалтування» – це єдина вітчизняна дефініція із аналізованих, що відповідає вимогам міжнародного права, є комплексною та відображає всі аспекти сутності цього явища.

Загалом можна дійти висновку, що поняття «гендерно-зумовлене насильство» («гендерне насильство»), «сексуальне насильство» та «зґвалтування» (зокрема, й поняття «військового гендерно-зумовленого насильства», «військового сексуального насильства» та «військового зґвалтування», що вчинені в умовах воєнних дій на території України) співвідносяться як загальне і спеціальне, ціле і частина.

Варто також зазначити, що для приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного права було подано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689, проте й досі він не підписаний. Багато науковців схвально відгукнулися про нього, стверджуючи, що він є панацеєю, проте не можна повністю погодитися із такою думкою. Дійсно, багато змін та доповнень до нормативно-правових приписів у законопроекті №2689 є необхідними та вирішують низку проблемних питань, проте є й незначні недоліки. До прикладу, у запропонованій ч. 2 ст. 438 Кримінального кодексу України формою вчинення воєнних злочинів проти особи є «зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства», цей перелік є надто вузьким, а формулювання «будь-яких інших форм сексуального насильства» – не полегшує його розуміння, а навпаки – ускладнює. Варто все ж сформулювати дефініцію «сексуальне насильство», щоб правотлумачеві та правозастосувачу було зрозуміло його природу.

Ще одне актуальне питання, пов'язане із військовим сексуальним насильством в умовах воєнних дій на території України

– це збір доказової бази, що свідчить про вчинення злочину. Як відомо, постраждалі можуть поскаржитися на нього й через п'ять, і через десять років. І приклади військових трибуналів, на яких засуджувалися насильники, показують, що вони відбулися за багато років після скоєння злочинів. Наприклад, 21 березня 2016 Жана-П'єра Бемба Гомбо було визнано винним у двох злочинах проти людяності (вбивство та зґвалтування) та трьох військових злочинах (вбивство, зґвалтування та пограбування), які були скоєні в Центральній Африканській Республіці в жовтні 2002 та березні 2003 військовим контингентом Руху за звільнення Конго. Його було засуджено до 18 років ув'язнення [13].

Офіс генерального прокуратура України дає можливість повідомити про факти зґвалтування. Для цього вони відкрили електронний канал комунікації з людьми, які перебувають на непідконтрольній Україні території. Крім того, на сайті Міжнародного кримінального суду у Гаазі можна знайти контакти, за якими будь-якою зручною для постраждалої особи мовою можна повідомити про факт злочину [21].

Загалом є певний алгоритм дій, який реалізувати на території України буде не просто, проте можливо. Інша справа – коли особа перебуває на тимчасово окупованій території та ще й без засобів зв'язку. На сьогодні є непоодинокими факти, коли на таких територіях примусово забирають мобільні картки, натомість видають картки російських мобільних операторів, що блокує можливість доступу до Інтернету, та й узагалі до зв'язку із рідними та родичами.

По-друге, хоча судово-медична експертиза за таких умов не є обов'язковою, проте потрібно звернутися до лікаря, щоб зафіксувати дії сексуального насильства. Знову ж, це важко зробити на окупованих території, тим більше у сільських місцевостях, де часто немає навіть фельдшерів.

Л. Божко у своїй публікації наводить певний алгоритм дій, зокрема щодо збирання доказів вчинення таких злочинів за умови перебування на окупованих територіях [2], що може частково допомогти в майбутньому у доведенні фактів військово-

го сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України. Видається, що потрібно максимально зменшити необхідну доказову базу щодо вчиненого сексуального насильства, обмежившись свідками та фото: відеофіксацією. Ці положення необхідно чітко визначити і зафіксувати в правовому акті.

Органам державної влади та місцевого самоврядування необхідно заздалегідь повідомляти населення про необхідні кроки для фіксації злочинів, оскільки чим довша окупація, тим важче це буде реалізувати.

Оскільки російсько-українська війна продовжується й, на жаль, кількість вчинення злочинів російськими військовими буде збільшуватися, то варто зачепити питання щодо правозастосовних органів, зокрема й спеціалізованого суду з воєнних злочинів, судді якого мали б відповідні знання міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права.

Проблемою, що існує з початком війни – уже 8 років, – правоохоронні органи часто реєструють сексуальне насильство як інші злочини, а прокурорам, суддям, адвокатам та співробітникам правоохоронних органів часто бракує знань про те, як документувати, розслідувати та розглядати випадки сексуального насильства, пов'язаного з воєнними діями. Як наслідок, жертви часто стикаються із бездіяльністю державних органів або озброєних груп [23, с. 604-605]. Тому варто не лише внести зміни і доповнення до нормативно-правових актів, але й проводити навчання для цих уповноважених органів щодо правил втілення відповідних правових норм у життя.

Водночас, варто погодитися із думкою тих науковців, які зазначають про складність створення спеціалізованого суду з воєнних злочинів в Україні [4], зокрема через часові та ресурсні затрати. Тому, знову ж таки, повертаємося до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який потрібно ратифікувати.

Зокрема, активісти «Майдан SOS» у співпраці з іншими неурядовими організаціями вимагають від президента та парламенту ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС).

Приєднання до цього документу допоможе Україні швидше та ефективніше притягнути владу РФ до кримінальної відповідальності за скоєні злочини в Україні. Статут Міжнародного Кримінального Суду, що буде постійно створювати перешкоди у цих розслідуваннях і надалі в процесі суду. Ратифікація дозволить Україні суттєво пришвидшити процедури роботи МКС [14].

Окрім того, не ратифікувавши цей документ, наша країна не буде мати цілого ряду переваг, зокрема: права обрати прокурора та суддів МКС, повноцінної участі у засіданнях робочих органів суду, можливості висловлення та просування своїх позицій тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для усунення системних недоліків у правотворчій, правотлумачній та правозастосовній сферах потрібно реалізувати запропоновані у статті заходи. Перш за все, ратифікувати Римський статут, оновити нормативно-правовий комплекс, що буде спрямований на ефективне правове регулювання питань, пов'язаних із захистом прав осіб, що зазнали військового сексуального насильства. Також потрібно підвищити рівень інформування громадян, особливо жертв сексуальних злочинів, щодо особливостей фіксування доказів та загалом необхідних правових кроків у разі вчинення злочину щодо них військовими. Важливо проводити системне навчання для уповноважених органів щодо правил втілення у життя норм, що стосуються військових злочинів та злочинів проти людства, у тому числі й норм, що стосуються вчинення військового сексуального насильства в умовах воєнних дій на території України.

Література

1. Азаренко Т. І. Теоретико-правовий аналіз гендерно обумовленого насильства під час збройного конфлікту. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 12-19.

2. Божко Л. Сексуальне насильство під час війни: як поводитися жертві, куди звертатися і що робити після того, що сталося. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220328-seksualne-nasylstvo-pid-chas-vijny-yak-povodytysya-zhertvi-kudy-zvertatysya-i-shho-robyty-pislya-togo-shho-stalosya/> (дата звернення: 08.04.2022).
3. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К. 2017. 144 с.
4. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
5. Данченко К. М. Кримінально-правова політика держави у протидії проявам сексуального насильства в умовах збройного конфлікту на сході України. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 292-296.
6. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_506 (дата звернення: 09.04.2022).
7. Донбас і Крим : ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
8. Доповідь УВКПЛ щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні, лютий 2017 року. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/UARep17th_UKR.pdf (дата звернення: 09.04.2022).
9. Желтуха М. Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, в Україні: законодавче регулювання. 2019. Сайт Юрферм. URL: <http://jurfem.com.ua/seksualne-nasylstvo-povyazane-zi-zbroinym-konfliktom-v-ukraini-zakonodavche-reguluvannya/>
10. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ, 2017. 176 с.
11. Керівні вказівки щодо втручання у гендерно-зумовлене насильство в гуманітарних умовах: Зниження ризику, підвищення адаптації та сприяння відновленню. Женева: ПМК. 2015. URL: https://www.unfra.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV_Minimum_Standards_Ukrainian.pdf (дата звернення: 12.04.2022).
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=згвалтування+%w1_3 (дата звернення: 09.04.2022).
13. Левченко К. Сексуальне насильство як тактика ведення війни. 2018. URL: <https://povaha.org.ua/seksualne-nasylstvo-yak-taktyka-vedennya-vijny/> (дата звернення: 10.04.2022).
14. Лепеха Я. Громадські організації вимагають ратифікувати Римський статут. Що це дає Україні. Сайт Суспільне. Новини. URL: <https://susplne.media/213484-gromadski-organizacii-vimagaut-ratifikovati-rimskij-statut-so-ce-dae-ukraini/> (дата звернення: 10.04.2022).
15. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права ДРУГЕ ВИДАННЯ: Березень 2017 Сара Ферро Рібейро і Данае ван дер Стратен Понтоз від імені Міністерства закордонних справ Великої Британії. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
16. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Гендерно обумовлене насильство в умовах військових конфліктів: міжнародний та вітчизняний аспект. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 451-452.

17. Сусллова О. Жінки, мир та безпека: Інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони і Генерального штабу України. 2016. 34 с. URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/wps_military_text_manual_final_26_sept_2016_0.pdf (дата звернення: 12.04.2022).
18. Управління Верховного Комісара ООН з прав людини. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_14th_HRMMU_Report_UKRANIAN.pdf (дата звернення: 12.04.2022).
19. Шаульська Г. М. Захист прав і свобод осіб, порушених внаслідок тимчасової окупації України. Бюлетень моніторингу законодавства з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України/ Заг. ред. О. Л. Копиленка. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. С. 185–192.
20. Шаульська Г. М., Шаульський М. І. Гендерно обумовлене насильство в умовах збройного конфлікту на сході України: законодавчий аспект. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 323-327.
21. Шепелева А. Правозахисниця про випадки згвалтування військовими РФ в Україні. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/pravozakhysnytsia-pro-vypadky-zgvaltuvannia-viiskovymu-rf-v-ukraini/a-61322327> (дата звернення: 12.04.2022).
22. Юшкевич О. Г. Проблеми надання допомоги при здійсненні психологічного насильства в умовах збройного конфлікту на сході України. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 199-206.
23. Яковлєва Н. І. Забезпечення захисту прав жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.)*. С. 604-605.
24. Ярмощук Т. Згвалтування як метод катування: на окупованій частині Донбасу тисячі людей зазнали сексуального насильства. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-zgvaltuvannya-tortury/30968387.html> (дата звернення: 10.04.2022).
25. Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano. World Report on Violence and Health. Geneva, 2002. 360 pp. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf. (дата звернення: 08.04.2022).
26. General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. UN WOMEN. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm> (дата звернення: 10.04.2022).
27. The 1949 Geneva Convention: A Commentary. Oxford, 2015. 1400 pp.

Stasiuk Nadiia

postgraduate student of the department of Administrative and financial law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-2514-154X>

**MILITARY SEXUAL VIOLENCE
IN THE CONDITIONS OF MILITARY
ACTION ON THE TERRITORY OF
UKRAINE**

The article clarified the problems of legal regulation of sexual violence during hostilities in Ukraine. Analyzed art. 433, 438 of the Criminal Code of Ukraine, which allowed us to conclude that it is necessary to specify the composition of the crime of military sexual violence committed in hostilities (through separate articles and amendments to existing ones). It is also noted that these articles are too broad in content and do not take into account the severity of the crime, do not comply with the principles of qualification and the principles of law in general, and its law-making structure does not meet the basic rules of

law. Analyzed art. 442 of the Criminal Code of Ukraine, which revealed non-compliance with its international norms, in particular in the use of the term “grievous bodily harm”, which is much narrower in meaning than the term “grievous bodily harm” used in international law.

It was found that the main shortcomings of the legal technique of the law on criminal liability include violations of the logic of the legal norms in the law and defects related to the terminology of the law on criminal liability. Concepts such as “sexual violence”, “rape”, “gender violence” are analyzed, and their meaning is established. It is concluded that the concepts of “gender-based violence” (“gender-based violence”), “sexual violence” and “rape”, including the concepts of “military gender-based violence”, “military sexual violence” and “military rape”, committed in the context of hostilities on the territory of Ukraine) is correlated as general and special, whole and part.

The draft law “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Implementation of Norms of International Criminal and Humanitarian Law” № 2689

was analyzed, and its shortcomings were clarified. The need to formulate the concept of “sexual violence” was emphasized.

The article states that it is necessary to raise the level of informing citizens, especially victims of sexual crimes, about the peculiarities of recording evidence and in general the necessary legal steps in case of committing a crime against them by the military. It was noted that the necessary evidence base for sexual violence should be minimized, limited to witnesses and photos, video recording; these provisions must be clearly defined and enshrined in the legal act. The importance of conducting systematic training for the authorized bodies on the rules of implementation of norms related to war crimes and crimes against humanity, including norms related to the commission of military sexual violence in hostilities on the territory of Ukraine, was stressed.

Key words: gender-based violence, sexual violence, rape, war crimes, crimes against humanity, crimes of genocide.